

GAZDASÁGI GLOBALIZÁCIÓ ÉS FENNTARTHATÓSÁG

LOSONCZ MIKLÓS

Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest

Beérkezett: 2022. szeptember 7., elfogadva: 2022. október 19.

A tanulmány a gazdasági globalizáció legújabb fejleményeit (a nemzetközi erőviszonyok átalakulása, a klímaváltozás, a koronavírus-járvány és Oroszország Ukrajna elleni háborúja) következményeit, dinamikáját és korlátait elemzi a hosszabb távú trendek és a fenntarthatóság kontextusában. Fő következtetése szerint a globalizációs folyamat lassul, új típusa formálódik, deglobalizáció viszont nem valószínű. A tanulmány tudományos újszerű eleme a globalizáció dinamikájának és hajtóerőinek új megközelítésben való bemutatása, valamint fenntarthatóságának értelmezése.

Kulcsszavak: globalizáció, deglobalizáció, slowbalisation, protekcionizmus, szankciók, fenntarthatóság

The paper analyses the consequences, dynamics and limits of recent developments in economic globalisation (the transformation of the international balance of power, climate change, the coronavirus epidemic and Russia's war against Ukraine) in the context of longer-term trends and sustainability. Its main conclusion is that the globalisation process is slowing down, a new type is taking shape, but deglobalisation is unlikely. The study's scientific novelty lies in its new approach to the dynamics and drivers of globalisation and its sustainability.

Keywords: globalisation, deglobalisation, slowbalisation, protectionism, sanctions, sustainability

Bevezetés

Hosszabb idő óta a globalizáció az egyik legelterjedtebb és leggyakrabban használt fogalom a világgazdasági és -politikai folyamatok összességének és egyes aspektusainak a leírására és értelmezésére. A globalizálódás szó a jelenség fo-

Levelező szerző: Losoncz Miklós, Budapesti Gazdasági Egyetem, 1149 Budapest, Buzogány utca 10–12.
E-mail: losoncz.miklos@uni-bge.hu

lyamat jellegét, a globalizáció az adott időpontban elért állapotát jelöli. Ennek a tanulmánynak a témája a gazdasági globalizálódás és globalizáció, nemzetközi gazdasági és makrogazdasági megközelítésben.

Aktualitása az utóbbi időszak fejleményeihez kapcsolódik: a nemzetközi erőviszonyok átalakulása, az éghajlatváltozás, a koronavírus-járvány, Oroszország Ukrajna elleni háborúja és a kamatemelések nyomán az olcsó pénz megszűnése gyökeres változásokat idézett elő a gazdasági globalizációban, egyes szerzők új világgazdasági rend kialakulásáról írnak.

A *tanulmány célja* a gazdasági globalizáció újabb fejleményeinek és következményeinek, dinamikájának, lehetőségeinek és korlátainak az elemzése a hosszabb távú trendek és a fenntarthatóság kontextusában. A koronavírus-járvány és az Ukrajna elleni háború mint külső gazdasági sokk új helyzetet teremtett, de ennek voltak előzményei, korábban kezdődött trendeket erősített fel. Mindezek alapján az írás vezérfonala a fenntarthatóság, illetve a kontinuitás-diszkontinuitás kérdése.

A tanulmány *időhorizontja* a 2006 utáni időszak, ezen belül hangsúlyosan az utóbbi két-három év. Ha az időbeli szakaszoláshoz, illetve a folyamatok megértéséhez és értelmezéséhez szükséges, az írás visszanyúlik az 1980-as évtizedre, esetleg még korábbra. Ha nincs másképpen specifikálva, akkor az előrejelzés középtávra, azaz 3–5 éves időtávra vonatkozik.

Az írás *kiinduló feltételezése* az, hogy a globalizáció hajtóerői és az azokat formáló tényezők folyamatos átalakulásban vannak. Egyes időszakokban más-más elemei kerülnek előtérbe, ennek hatására változnak a jellemzői, módosul arculata. Ennek fényében célszerű árnyalni a globalizáció dinamikájának és fenntarthatóságának az értelmezését.

Az *alkalmazott módszer* – nem kis részt a terjedelmi korlátokból adódóan – irodalomkutatás, azaz a releváns szakirodalmi források feltérképezése, rendszerezése és elemzése, ezek alapján a globalizáció újabb irányzatainak értelmezése és következtetések levonása belőlük. A szakirodalmi háttér gerincét a témára vonatkozó tudományos igényű publikációk (könyvek, tanulmányok) képezik, amelyeket egyéb, főleg aktuális információkat tartalmazó internetes források (mértékadó napi- és hetilapok cikkei, online hozzáférhető szakértői elemzések stb.) egészítik ki.

A tanulmány felépítése a következő. Az első rész a szemléleti kereteket (a globalizáció és a fenntarthatóság meghatározása) mint viszonyítási pontokat mutatja be, amelyek alapján a további megállapítások és következtetések értelmezhetők, és amelyekre a későbbiekben utalás történik. A második rész a gazdasági globalizáció szakaszait, azok jellemzőit és néhány hatását tekinti át különös tekintettel az utóbbi néhány évre. A jelenlegi szakasz egyik leglényegesebb következménye egy lehetséges megközelítésben a globalizálódás lassulása. A történeti szemlélet lehetővé teszi a hosszabb és a rövid távú trendek megkülönböztetését, egymástól való elválasztását és a kontinuitás és diszkontinuitás viszonyának és dinamikájának feltérképezését. A harmadik rész a modern kori globalizációt a hatékonyság és biztonság fogalma köré csoportosítva elemzi. (Az írás modern kori globalizáción az 1980-as évek eleje utáni időszakot érti, megkülönböztetendő a vizsgált jelenséget a gazdaságtörténeti előzményektől.) A negyedik rész a globalizáció fenntarthatóságát értelmezi, az utolsó az összefoglalást és a következtetéseket tartalmazza.

Szemléleti keretek

A globalizáció meghatározásáról, történetéről, különféle területeiről, aspektusairól stb. könyvtárnyi anyag született, amelynek még vázlatos ismertetése is szétfeszítené e cikk tartalmi és terjedelmi kereteit. (Egy régebbi, de ma is aktuális összefoglalásra lásd: *Al-Rodhan–Stoudmann 2006*). A jelen tanulmány kiindulópontja, általános szemléleti és fogalmi pillére az ENSZ Fejlesztéspolitikai Bizottságának a meghatározása. „A gazdasági globalizáció a világ gazdaságainak erősödő kölcsönös függőségére utal, amely az áruk és szolgáltatások növekvő mértékű határokön átnyúló kereskedelmének, a nemzetközi tőkeforgalomnak és a technológiák széleskörű és gyors terjedésének az eredménye. Tükrözi a piaci határok folyamatos expanzióját és kölcsönös integrációját [...] és két hajtóereje az információ minden produktív tevékenységben betöltött növekvő jelentősége és a piacosság.” (*Shangquan 2000*.)

A definícióban a technológia a műszaki fejlődés szerepére utal. A piacosság fogalom pedig azt érzékelteti, hogy a műszaki és tudományos fejlődés a világgazdaságban és az országok többségében piaczgazdasági körülmények között, erős piaci versenyben ment, illetve megy végbe. Ennek alapján a fenti definíciót kibővítve tekintik a globalizáció legfőbb hajtóerejének a műszaki-technológiai fejlődést, a piaci verseny erősítése jegyében a külkereskedelem liberalizációját és az egyes nemzetgazdaságokban a deregulációt (*Passaris 2006*). E három interaktív tényező között szinergikus kapcsolat áll fenn. Kedvező konjunkturális időszakokban erősítik, dekonjunktúrában vagy válság idején gyengítik egymás hatását. A piac határainak folyamatos expanziója és kölcsönös integrációja a globalizációnak a világgazdaság integrálódásában betöltött szerepére hívja fel a figyelmet. Ezzel összefüggésben hangsúlyozandó, hogy a globalizáció hajtóerői nem automatikusan, hanem a gazdasági szereplők reflexiói, cselekedetei alapján érvényesülnek, beleértve a legkülönbözőbb kormányzati politikákat. Ezekre a megfelelő helyeken utalok, de részletes elemzésük szétfeszítené e tanulmány terjedelmi és tartalmi kereteit.

Fenntarthatóságon a tanulmány a Környezet és Fejlődés Világbizottsága a *Közös jövőnk* című, 1987-ben elfogadott jelentésében (Brundtland-jelentés) szereplő, legszélesebb körben elfogadott definíciót érti. Eszerint a fenntartható fejlődés „olyan fejlődés, amely úgy elégíti ki a jelen igényeit, hogy nem rontja a jövő nemzedékek képességét saját igényeik kielégítésére” (*The World Commission on Environment and Development 1987: 43*). Más szavakkal: olyan fejlődési formáról és útról van szó, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett sem fosztja meg a jövő generációit saját szükségletei kielégítésének lehetőségeitől. Középpontjában a generációk közötti tehermegosztás áll. A jelentés meghatározta azokat az elveket és követelményeket, amelyek érvényre juttatása esetén a földi élet megőrizhető a jövő generációi számára. E tanulmány középpontjában a fenntarthatóság gazdasági dimenziója áll, ahol szükséges, ott kitér a környezeti és a társadalmi dimenziójára is.

A definícióban szereplő két fogalom közül a *fenntartható* (illetve főnévi alakja a fenntarthatóság) azt jelenti, hogy valami megszakítás vagy csökkenés nélkül tud létezni. A *fejlődés* mennyiségi és minőségi növekedés, amiből a mennyiségit a GDP mint átfogó mutatószám, a minőségét a jól-lét fejezi ki. A fenntarthatóságra és a fenntartható fejlődésre több mint 100 meghatározás létezik, azonban nincs olyan definíció, amely általánosan elfogadottnak tekinthető.

Ez az írás a fogalomnak abból a meghatározásából indul ki, amely szerint valami (például egy rendszer, adott esetben a globalizáció) *tartósan fennmarad, azaz életképes*. Központjában ma végrehajtott intézkedések és cselekvések állnak, amelyek remélhetőleg fennmaradást eredményeznek (*Constanza – Patten 1995: 193*). Ugyanakkor a gazdasági rendszerek jelentős része több-kevesebb reflexivitással is rendelkezik, azaz a szereplői nemcsak passzívan szenvedik el a változásokat, hanem reagálnak is azokra. Mindezek alapján egy gazdasági rendszer fenntarthatósága csak akkor állapítható meg, ha elegendő idő telt el annak igazolásához, azaz *utólag*, a tény bekövetkezése után *konsztatálható*.

A fenntarthatósággal kapcsolatos definíciók sok eleme a vizsgált rendszer sajátosságaira vonatkozó *prognózis*, amelynek teljesülése remélhető. Maga a prognózis ugyanakkor nem része a definíciónak, azaz nem feltétlen követelmény a jelenlegi folyamatok, illetve a jelenben hozott vagy elmaradt intézkedések lehetséges jövőbeli következményeinek vázolója. Nem segíti a tisztánlátást az sem, hogy ha van is előrejelzés, az esetek többségében hiányzik annak az időtávja.

A prognózisok inherens sajátossága a *bizonytalanság és a kockázat* (egy gazdasági esemény várt és tényleges kimenetele közötti eltérés), ebből adódnak a fenntarthatóság meghatározása és értelmezése körüli nézetkülönbségek és viták. Ezért társadalmi-gazdasági rendszerek esetében a bizonytalanságot és a kockázatokat mérséklő és/vagy megelőző intézkedésekre, programokra és politikákra célszerű koncentrálni (*Constanza–Patten 1995: 196*).

A modern kori gazdasági globalizáció szakaszai, jellemzői és következményei

A globalizáció fénykora

A korai történelmi előzményektől eltekintve a *modern kori gazdasági globalizáció fénykorának* az 1980-as évek elejétől a 2008-ig terjedő időszakot tartják, amit a nemzetközi gazdasági kapcsolatok elmélyülése fémjelzett (*The Economist 2019: 17*). A gazdasági globalizáció hajtóerőihöz kapcsolódva ezt az időszakot a *műszaki fejlődésben* az információs és kommunikációs technológiák, valamint a szállítóeszközök gyors ütemű fejlődése jellemezte (ez utóbbi már korábban kezdődött), ami a tranzakciós költségek nagymértékű zsugorodását, ezáltal a nemzetközi gazdasági kapcsolatok dinamikus bővülését tette lehetővé. A GATT égisze alatt került sor 1994-ig a *nemzetközi kereskedelem multilaterális keretek között történt liberalizálására*, aminek csúcspontja az Uruguay-forduló néven ismert körtárgyalások lezárása volt. A *dereguláció* az 1970-es évek végén az USA-ban kezdődött, majd áttért a többi fejlett piacgazdaságra. Az Európai Unió belső piaca egységesítése első szakaszának 1992-ben deklarált befejezése, majd a folyamat folytatása regionális szintű deregulációnak tekinthető. Az 1990-es évek közepén kezdődött meg a globális értékláncok fejlődése. További lökést adott a gazdasági globalizációnak a polgári demokráciába és a piacgazdaságba való átmenet a közép- és kelet-európai országokban az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, Kína csatlakozása a Kereskedelmi Világszervezethez 2001-ben és India külgazdasági nyitása. Mindezt erősítette a világgazdaság nagyobb zavaroktól mentes fejlődése. A globalizáció a világ legtöbb országa számára kölcsönösen előnyös (win-win helyzet) volt.

Politikai és katonai értelemben a globalizáció csökkentette, mintegy kiváltotta, illetve helyettesítette a jelentős kockázatokkal és költségekkel, a saját humán erőforrások és eszközök pusztulásával járó területi hódítás által elérhető gazdasági hasznokat. A megnövekedett kereskedelem és külföldi működőtőke-befektetések lehetővé tették a más országok erőforrásaihoz viszonylag csekély kockázattal történő hozzáférést katonai erő alkalmazása nélkül (*Fazal 2022: 24*).

A globalizáció jelenlegi szakasza

Ehhez képest a folyamat következő, 2006-ban kezdődött és jelenleg is tartó szakaszában számottevő változások következtek be. Ezek közül az egyik leglényegesebb magának a globalizálódásnak a lassulása, ami a mutatószámok¹ jelentős részének romlásában jut kifejezésre. A globalizáció erősségét számszerűsítő 12 mutatószámból nyolc visszaesett vagy stagnált. A világkereskedelemnek a globális GDP-hez viszonyított aránya 2008 és 2021 között 61-ről 58 százalékra csökkent, az ellátási láncok kapacitása mérséklődött, a pénzügyi kapcsolatok intenzitása gyengült stb. (*The Economist 2019: 17*). A folyamatot árnyalva Baldwin (2022a) többek között rámutatott, hogy a lassulás csak az áruk nemzetközi kereskedelmére terjedt ki, a szolgáltatásokéra nem. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a világkereskedelem globális GDP-hez viszonyított arányának mérséklődésében kiemelkedő szerepet játszott a kínai növekedési modell módosulása, az exportorientáció fokozása helyett a befelé fordulás. A belföldi kereslet dinamikus növekedése nyomán összhangba került a kereskedelmi ráutaltság mértéke az ország gazdasági méretével (Baldwin 2022b).

A globalizálódás lassulásának hosszabb távú okai között említhető, hogy megállt a fajlagos szállítási költségek csökkenése. Rövid távon befolyásolta hátrányosan a globalizációt a 2008–2009. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság, amely a reálgazdaság mellett különösen nagymértékben terhelte meg a pénzügyi szférát, beleértve a nemzetközi pénzügyi áramlásokat. A korábban kezdődött lassulási folyamatot gyorsította fel és teremtett minőségileg új helyzetet a koronavírus-járvány és Oroszország Ukrajna elleni háborúja, ami háttérbe szorította a klímaváltozással kapcsolatos kihívásokat. Különösen az utóbbi hatására változott meg gyökeresen a világgazdasági feltételrendszer. Ezek az események drámai erővel hívták fel a figyelmet a globalizáció kockázataira és hátrányaira.

A lassulás további oka az importra és az exportra vonatkozó protekcionizmus erősödése a világ árukereskedelmében, ami a globalizáció hajtóerői közül a nemzetközi kereskedelem liberalizációjának leállításához, illetve bizonyos szegumentumokban megfordulásához járult hozzá. Ennek belgazdasági vetülete a gazdasági folyamatokba történő állami beavatkozás erősödése, ami sok országban a piaci erők hatókörének mérséklődéséhez vezetett.

Az importprotekcionizmus kiemelkedő mérföldköve volt a Donald Trump amerikai elnök által 2018-ban kezdeményezett általános, de elsősorban Kína ellen irányuló kereskedelmi háború, az onnan származó amerikai bevétel kereskedelempolitikai eszközökkel

¹ Az export és az import GDP-hez viszonyított aránya, a tőzsdén jegyzett vállalatok külföldön elért nyereségének részesedése az összes profitból, a külföldi működőtőke-befektetések aránya a GDP-ben, a határokon átnyúló bankhitelek állománya, a bruttó tőkeáramlás GDP-hez viszonyított aránya, a felzárkózó országok aránya, az S&P tőzszeindexet alkotó vállalatok külföldi árbevételének részesedése az összes árbevételben (*The Economist, 2019: 18*). Ebben a cikkben nincs hely e mutatók részletezésére.

történő visszafogása, amire a kínai kormány hasonló korlátozó lépésekkel válaszolt. A trend folyamatosságára utal, hogy az intézkedések jelentős része Joe Biden jelenlegi elnök eddigi hivatali ideje alatt is hatályban maradt. A *koronavírus-járvány* a vakcinák és az orvosi műszerek és berendezések körében erősítette a legnagyobb mértékben az *autarkias törekvéseket*, amelyek visszafogták egyes termékek nemzetközi kereskedelmét. Mindez fokozta a világgazdaság fragmentáltságát, rombolta a multilaterális kereskedelmet, és hátrányosan érintette a globális értékláncokat. A protekcionizmus erősödéséhez hozzájárult az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból, mert a két entitás közötti áruforgalomban újból megjelentek a vámok és egyéb vámjellegű, a tranzakciós költségeket emelő korlátozások.

Az 1994-ben lezárt Uruguay-forduló óta nem sikerült a WTO keretében *multilaterális kereskedelmi megállapodást* létrehozni, amit a Doha-forduló befejezésének 2015. évi kudarcra igazol. A WTO háttérbe szorult, már nem a multilaterális kereskedelmi szabályok tárgyalásának és érvényre juttatásának a fóruma. A szervezet 2018 óta nem képes megbüntetni azokat az országokat, amelyek megszegik a szabályait. Az azóta eltelt időszakot a regionális és bilaterális kereskedelmi szerződések fémjelzik.² Ezek terjedése fokozza a világkereskedelmi rendszer fragmentálódását. Szuboptimális megoldás a multilaterális kereskedelmi megállapodásokhoz képest.

Ami az *export és az import, valamint a pénzügyi kapcsolatok egyidejű korlátozását* illeti, a nyugati országok *Oroszország elleni szankciói* a Krím félsziget elfoglalásának következményeként 2014-ben kezdődtek (möglegyően enyhe formában), és az Ukrajna ellen 2022. február 24-én indított háború után teljesebben ki és mélyültek el.³ Ezek a koordinált közös intézkedések

- *pénzügyi restriktiók* (a nagy orosz bankok kizárása a nemzetközi fizetésekben kiemelkedő szerepet játszó SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication – információs rendszerből, az orosz jegybankkal való tranzakciók tiltása, a külföldi pénzintézetekben lévő 643 milliárd dollár orosz devizataralékból 388 milliárd dollár befagyasztása),
- *az áruexport és -import korlátozása* (műszaki szempontból korszerű termékek és technológiák – a kritikus és a kulcstechnológiákat beleértve – Oroszországba irányuló kivitelének, bizonyos fosszilis orosz energiahordozók – kőszén, kőolaj – importjának megtiltása, illetve limitálása) és
- az orosz oligarchákra vonatkozó *személyi szankciók* (vízummegtagadás, bankszámlák befagyasztása, vagyontárgyak lefoglalása stb.) formáját öltik.

A szankciós célú exportkorlátozásokat is tartalmazó, tágan értelmezett protekcionizmus előretörését jelzi, hogy a Global Trade Alert nonprofit szervezet, amely hiva-

² Ilyen a Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség (Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP), Transz-csendes-óceáni Partnerségi Megállapodás (Trans-Pacific Partnership Agreement – CPTPA). Az EU is szabadkereskedelmi megállapodást kötött, többek között Japánnal, Szingapúrral, Vietnammal, és több országgal vannak folyamatban tárgyalások. A sor folytatható.

³ Jelenleg Oroszország a világ legnagyobb mértékben szankcionált állama, 2022. augusztus 5-i állapot szerint 11 807 korlátozás volt érvényben orosz természetes személyekkel (mintegy 1 200 fő), gazdasági társaságokkal (közel 100 entitás), járművekkel és repülőgépekkel szemben. Ebből mintegy 9 100 intézkedést az Ukrajna elleni orosz háború 2022. február 24-i kezdete óta vezetett be és alkalmaz 38 észak-amerikai, európai és ázsiai ország. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1294726/number-of-global-sanctions-by-target-country/>

talos forrásokból származó adatok alapján kíséri figyelemmel a kereskedelempolitikát, 2008 óta háromszor annyi új protekcionista intézkedést azonosított a világon, mint ahány liberalizálást (idézi: O'Neil 2022: 164). A globalizáció főbb területein, illetve komponensein és hajtóerőin terén végbement változások hatásait és következményeit elemzi az alábbi rész.

Néhány hatás és következmény

A következmények jelentős része gazdasági jellegű. A kereskedelempolitikai szankciók hatásának nagyságrendjét érzékelteti, hogy egy modellszámítás szerint az Oroszország és a világ többi országa közötti kereskedelem egy évig tartó blokkolása 0,7 százalékkal csökkentené a világkereskedelmet az alapforgatókönyvhöz képest, ilyen mértékben járulhatna hozzá a globalizáció mérséklődéséhez (Kumagai et al. 2022).

A szankciók harmadik országokra (másodkörös hatások), illetve a világgazdaság egészére gyakorolt hatásainak számszerűsítésekor az IMF globális alternatív prognózisa azt feltételezte, hogy az orosz kőolajexport 30 százalékkal csökken az alapforgatókönyvhöz képest és az EU-ba irányuló földgázkivitel megszűnik 2022-ben vagy azért, mert az uniós tagállamok nem importálnak, vagy azért, mert az orosz fél nem szállít (jelenleg erről van szó). Ebben az esetben a globális GDP 2022-ben 0,6 százalékponttal 2,6 százalékra, 2023-ban 0,9 százalékponttal 2 százalékra lassul az alapforgatókönyvhöz képest. A fosszilis energiahordozók kínálatának csökkenése a növekedésslassulás kétötödét magyarázza, a többit az intenzívebb inflációs várakozások és a szigorodó pénzügyi kondíciók. E forgatókönyv szerint a kőolaj világpiaci ára 30 százalékkal emelkedne, a földgázé közel 200 százalékkal (IMF 2022). Mindez világméretben tovább táplálná az inflációt. Hideg tél esetén további 25 milliárd köbméter extra földgázkereslettel indokolt számolni. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy az aktuális eseményekre reagálva folyamatosan jelennek meg a nemzetközi médiában a szankciók következményeit elemző, különféle feltételezésekkel élő hatástanulmányok.

Ami a nem kifejezetten gazdasági jellegű következményeket illeti, a globalizáció jelenlegi szakaszának minőségi szempontból új vonása, hogy az érintett meghatározó gazdasági szereplők a helyzetet a korábbiaktól eltérően jellemzően *zéró összegű játéknak* fogják fel, amelyben az egyik fél nyeresége a másik fél vesztesége, és megfordítva. A globalizáció mutatószámainak a romlása, különösen pedig a protekcionizmus erősödése arra utal, hogy a világgazdaság befolyásos gazdasági szereplőinek felfogásában a globalizáció egyre kevésbé teremt kölcsönös előnyöket, ehelyett előtérbe kerülnek az *egyoldalú előnyökre való törekvések*.

Az egyoldalú előnyökre való törekvésekkel hozható összefüggésbe, hogy Európában megjelent egy ország erőforrásai *katonai erővel* történő megszerzése, ami precedenst teremthet más országok hasonló lépései számára. Az erre adott válaszok a gazdasági és pénzügyi szankciók.

Az orosz jegybank külföldön lévő devizatartalékaihoz való hozzáférés megakadályozása és az orosz oligarchák vagyontárgyainak a lefoglalása, kisajátítása sérti a tulajdon szentségét és biztonságát. Globális hatásokkal is jár, mert sebezhetővé teszi a devizatartalékait külföldön elhelyező országokat, illetve a külföldi portfólió- és működtetőkebefektetéseket. Az egyes országok jegybankvezetői, tágabb értelemben politikai döntéshozói és meghatározó gazdasági szereplői átértékelhetik dollár- és más befektetéseik

biztonságát. A SWIFT információs rendszerhez való hozzáférés blokkolása alacsonyabb hatékonyságú alternatív pénzügyi elszámolási rendszerek létrehozását ösztönzi. A nemzetközi tartalékok, illetve általában a külföldi tőkebefektetések földrajzi diverzifikálása, továbbá a regionális pénzügyi elszámolási rendszerek kialakítása erősíti a nemzetközi pénzügyi rendszer fragmentáltságát, fokozza működési kockázatait, ezáltal instabilitását. A következő rész a globalizációt a hatékonyság és a biztonság fogalma köré csoportosítva elemzi.

Hatékonyság versus biztonság

A demokráciába és a piacgazdaságba való 1980-as évek végi és 1990-es évek eleji átmenet utáni két évtizedben a globalizáció általános hajtóereje a gazdasági hatékonyság érvényesítése volt. Ennek jegyében támaszkodtak az EU-tagállamok, azok közül is különösen Németország kiemelkedő mértékben a bőséges és olcsó orosz szén, kőolaj és földgáz importjára. Hatékonysági kritériumok (főként a munkaerő olcsósága, a nagy szériákból fakadó megtakarítások – *economies of scale* – kihasználása) alapján ment végbe bizonyos tevékenységek más országokba történő kihelyezése (outsourcing), illetve jöttek létre és bontakoztak ki a nemzetközi kereskedelem mintegy felét átfogó globális értékláncok. Mindez egyrészt számottevő költségmegtakarítást tett lehetővé a fejlett országok gazdasági szereplői számára (például az „éppen időben” – *just in time* – termelési rendszerek a raktárkészletek minimalizálására), visszafogta az inflációt, másrészt nagymértékben hozzájárult egyes fejlődő országok gazdasági felzárkózásához. Ezek egyik lényeges alapja az egyes országok munkaerőköltség-színvonala közötti különbségek kiaknázása, a termelés egészének, illetve egyes vertikumainak alacsony költségű fejlődő országokba történő kitélepítése volt. Mindez koncentráltan jutott kifejezésre Kína világgazdasági pozícióinak a javulásában.

A modern kori globalizáció felívelő szakaszában a hatékonysági szempontok felülírták a politikaiakat, ez utóbbiakkal összefüggésben nem kevés illúzió is volt. Ebben az időszakban ugyanakkor mellékhatásként nagymértékben nőtt a fejlett piacgazdaságok függősége az emberi jogokat nem tisztelő és a külkereskedelmet politikai nyomásgyakorlásra használó, nem demokratikus berendezkedésű országoktól.

A koronavírus-járvány felszínre hozta a Nyugat-Kínától való függőséget bizonyos gyógyszerek, orvosi műszerek és eszközök, illetve nagyszámú technológia- és tudásintenzív termék terén, az Ukrajna elleni háború az EU Oroszországtól való nagyfokú energiafüggőségét, a globális kőolaj- és a földgázpiac közel-keleti és más autokráciáktól való sebezhetőségét, valamint a globális értékláncok sérülékenységét. A *The Economist* (2022) szerint a globális értékláncok megszakadásával kapcsolatos szűk keresztmetszetek (például az autóipart, járműgyártást sújtó chiphiány) legalább 1 százalékkal mérsékeltek a globális GDP-t (a fejlődés mennyiségi komponensét). Ugyanezen forrás szerint a 3 ezer legnagyobb globális cég óvatossági készletei 2016 és 2021 között a világ GDP-jének 6 százalékaról 9 százalékra emelkedtek. Ezek a zavartalan működés érdekében az értékláncok számára ugyanazt jelentik, mint a bankoknak a likviditás (Foroobar 2022). Mindez megkérdőjelezte az olcsó energiahordozók importján és az alacsony munkaerőköltségekre támaszkodó tevékenységkihelyezésen és értékláncokon alapuló gazdasági modell fenntarthatóságát.

A nemzetközi erőviszonyok alakulásában, illetve alakításában hosszabb idő óta (15–20 éve) megfigyelhető a *geostratégiai, geopolitikai és hatalmi tényezők, valamint a bizton-*

ságpolitikai szempontok előtérbe kerülése a tisztán gazdasági, azon belül kereskedelmi és kereskedelempolitikai faktorok, megfontolások és a nemzetközi rendben kölcsönösen elfogadott szabályok rovására. Ennek tényezői között említhető az amerikai külpolitika súlypontjának Európából más térségekbe való áttevődése, sok országban populista erők kormányra kerülése (Rodrik 2018), Kína felemelkedése és autoriter vezetők irányítása alatt álló regionális középhatalmak (Oroszország, Törökország, Brazília, India és Irán) aktivitásának erősödése, mindezzel összefüggésben a nemzetközi politikai és gazdasági rendszer polarizáltságának mérséklődése. A hosszabb távú növekedési trendek szerint a 2030-as évtized elején egy ország sem lesz hegemón hatalom, tehát ez a helyzet még hosszabb ideig fennmarad.

Bár az korábban sem hiányzott a nemzetközi kapcsolatokból, a gazdaság-, azon belül a kereskedelempolitikát 2016-tól Donald Trump amerikai elnök használta igen határozottan politikai nyomásgyakorlásra, elsősorban Kínával szemben. Miként az előző fejezetből kivethető, a politikai nyomásgyakorlás az Oroszországgal szembeni pénzügyi, kereskedelmi, technológiai és személyi embargó formájában teljesedett ki. A 2009 és 2021 között extrém laza amerikai monetáris politika szigorítása szintén felhasználható hatalmi és politikai célok érvényesítésére. A szigorítással az amerikai jegybank, a Fed nemcsak az infláció ellen lép fel, még egy esetleges recesszió árán is, hanem – szándékolt mellékhatásként? – riválisait is gyengítheti. Globális dollárszűke esetén javulnak az USA világgazdasági pozíciói (Jónap 2022). A globalizáció kontextusában kevesebb figyelmet kap, de szintén elsősorban politikai és geostratégiai meghatározottságú, nem pedig gazdasági hatékonysági szempontokat tükröz a kínai kormány övezet és út (Belt and Road – BRI) projektje.

Az Ukrajna elleni háború kezdetéig lényeges eltérés volt az amerikai és az európai uniós stratégia között. Amíg az USA-ban a *biztonságot* priorizáló geostratégiai szempontok domináltak, addig az uniós intézmények és a tagállamok jelentős része továbbra is a *hatékonysági megfontolásokat* preferálta. Az Ukrajna elleni orosz agresszió hatására ez a különbség megszűnt, illetve minimálisra zsugorodott, a legradikálisabb irányváltás Németország keleti politikájában történt. Oroszország Ukrajna elleni háborújának tapasztalatait a kínai kormány is figyelembe veheti a Tajvannal szembeni politikája alakításában. A hatalmi szempontok erősödése miatt világszerte rövid- és középtávon a katonai kiadások növekedése valószínűsíthető.

A világgazdasági erőviszonyok módosulása nyomán a nagy- és középhatalmak közötti rivalizálás, különösen pedig Oroszország Ukrajna elleni háborúja a *szabályalapú nemzetközi rend* meggyengüléséhez vezetett, ezt a trendet erősítették fel az utóbbi évek fejleményei. A Krím félsziget annektálása, majd az Ukrajna elleni orosz agresszió megsértette a nemzetközi jog második világháború utáni alapelvét, az államok *területi integritását*.

A geopolitikai szempontok előtérbe kerülésével *új arány és új egyensúly* van kialakulóban a biztonság és a hatékonyság között. Emögött a feldolgozóipart tekintve az a felismerés húzódik meg, hogy az olyan kulcstechnológiák terén, mint a félvezetőgyártás és az ötödik generációs mobilhálózat, nehéz meghatározni, hol végződik a kereskedelem, és hol kezdődik a nemzetbiztonság. Szélesebb értelemben: gyökeresen megváltozott a nemzetközi kereskedelem áruszerkezete, mind nagyobb a súlya azoknak a termékeknek és technológiáknak, amelyek esetében elmosódik a kereskedelem és a nemzetbiztonság közötti elválasztó vonal. Ilyen körülmények között nehéz meghúzni az exportellenőrzés és a gazdasági-kereskedelmi együttműködés közötti, folyamatosan változó határt.

Ettől elválaszthatatlan a *bizalom*, ami a műszaki szempontból korszerű, szofisztikált termékek kereskedelmének egyik leglényegesebb feltétele. Folyamatosan nő ugyanis azoknak a termékeknek a száma, amelyek szervizelése, számítógépes programjainak a frissítése stb. hosszú időre, szinte életre szóló kapcsolatot feltételez valamilyen távoli szolgáltatóval. Ez vonatkozik a kritikus infrastruktúra működtetésére is. Ilyen körülmények között a kereskedelmi kapcsolatokban elkerülhetetlenül felvetődik a kérdés: milyen alapon tekinthető adott ország partnernek, versenytársnak vagy ellenségnek, illetve hol van az egyensúly a szellemi tulajdonjogok védelme és az áruk, a tőke, az emberek és a tudás szabad áramlásának fenntartása között.

Míndezek alapján a globalizáció új típusa körvonalazódik, amelynek középpontjában a *hatékonyság* helyett a *biztonság* áll. Az ellátásbiztonságra való törekvés jegyében – részben nemzeti, de nagyobb mértékben regionális szinten is összefogással – a fejlett országok erősítették a globális értékláncok ellenőrzését a gyógyszerek és gyógyászati termékek körében. A legerőteljesebb intézkedések az *energiahordozók* terén érhetőek tetten, amelyek az Oroszországtól való energiafüggőség lazítását célozzák.

Nemzetbiztonsági szempontok jegyében az amerikai kormány a félvezetőket, a nagy kapacitású akkumulátorokat, a gyógyszereket és egy tucat kritikus ásványt nemzetbiztonsági szempontból létfontosságúnak minősített, készleteket halmoz fel ezekből a termékekből, ösztönzi a termelést az USA-ban és szövetségeseinél, és át kívánja alakítani a globális értékláncokat ezekben a szektorokban (O’Neil 2022: 165).

Az orosz–amerikai gazdasági kapcsolatok méretétől és szerkezetétől eltérően az USA és Kína közötti kölcsönös függőség mind az importban, mind az exportban kiemelkedő mértékű, beleértve néhány kulcstechnológiát. Ebből adódóan kölcsönös szankciók széles tartományban történő bevezetése nem racionális opció és nem is valószínűsíthető.⁴ Feltételezhetően találnak a felek olyan, *a verseny és az együttműködés* közötti kompromisszumos egyensúlyt, amely lehetővé teszi a bilaterális kapcsolatokból nyerhető előnyök realizálását úgy, hogy ne erősítsék egymás katonai potenciálját. Hasonló feladattal szembesül majd az amerikai kormány az Oroszországgal szembeni szankciók feloldása után is, de ennek időhorizontja egyelőre nem belátható.

A globalizációt gyengítik, a regionalizációt erősítik a műszaki fejlődés újabb irányzatai. Az *automatizáció* terjedésével mérséklődnek a fejlődő országok munkaerőköltség-előnyei, a magas bérszínvonalú fejlett országokban is gazdaságosan elő lehet állítani bizonyos termékeket. Nő az *idő értéke* is, a fogyasztók-felhasználók rövidebb szállítási határidőkhöz ragaszkodnak. A *klímaváltozás kockázatainak sora* (árvizek, viharok stb.) és a megújuló energiák lokális kiaknázása szintén a regionalizáció mellett szól. A szankciók sora, a protekcionizmus és a regionalizáció erősödése a világgazdaság fragmentációját erősíti.

A fentiek arra utalnak, hogy változnak a *globalizáció és az infláció* közötti összefüggések. Az első szakaszban a globalizáció szélességben és mélységben történő fejlődése – elsősorban a fejlődő országokból származó olcsó import révén – kiemelkedő mértékben járult hozzá az infláció ütemének a mérsékléséhez világszerte.

A jelenlegi szakaszban viszont a koronavírus-járvány és az Ukrajna elleni háború hatására a nyers- és fűtőanyagok világpiaci árának, ezáltal az általános árszínvonalnak az

⁴ Kína 2019-ben a jelentős iparágak (vegyianyagok, elektronika, textíliák) globális ellátásának egynegyedét ellenőrizte (The Economist 2022: 17).

emelkedése gyorsult, amit tovább táplált az éveken át nagyszámú országban rendkívül laza monetáris politika átértékelése. A szigorítás jegyében végrehajtott kamatemelések hatására megdrágult a finanszírozás, amit a gazdasági szereplők kénytelenek érvényesíteni az árakban. A nyers- és fűtőanyagárak esetleges csökkenése a recesszióval, illetve kockázataival lesz összefüggésbe hozható. Ugyanakkor múltbéli tapasztalatok alapján a jelentős infláció nem kisebb, hanem nagyobb mértékű globalizációhoz vezetett (*James 2022*). Nem tudni, hogy ez a jövőben is így lesz-e. Az Ukrajna elleni háború nyomán megdrágult energia az orosz ellátástól való, politikailag motivált leválás mellett kényszerű lehetőséget teremtett az energiatakarékosra. Az energiabiztonság mögött háttérbe szorulnak a környezeti szempontok.

A globalizáció fenntarthatósága

Az utóbbi időszak fejleményei alapján felvetődik a kérdés, hogy a globalizáció mennyiben fenntartható, vannak-e immanens, magában a folyamatban rejlő korlátai, illetve visszafordítható-e a globalizálódás. Korábban nagyszámú szakértő *irreverzibilisnek* tekintette a globalizációt, beleértve *Shangquan (2000)* e tanulmány elején idézett definícióját. Ez azt sugallja, hogy a globalizáció szigorúan monoton nő, nincsenek határai, tehát meghatározatlan ideig, sőt a végtelenségig fenntartható. Az ebben a cikkben is tárgyalt újabb fejleményeket a szakirodalom egyik része deglobalizációként, a globalizáció visszafordulásaként értékeli, másik része a globalizáció lassulásának (*slowbalisation*⁵) tekinti (*The Economist 2019*). Ebben a szakaszban nagyobb és kisebb vesztesek vannak.

A fenntarthatóság jelen tanulmányban alapul vett definíciójából az következik, hogy a globalizáció addig folytatódhat, ameddig a liberalizáció jegyében le nem építenek minden vám- és nem vámjellegű akadályt a nemzetközi kereskedelemben, a dereguláció jegyében pedig minden országban vagy a világ országainak többségében erősítik a versenyt. Mind ezt támogatják a műszaki fejlődés eredményei. Ehhez hozzátehetjük: a jelzett optimális állapot úgy jön létre, hogy nem csorbulnak a következő generációk lehelőségei szükségleteik kielégítése terén. Nincs szükség részletes érvelésre annak belátásához, hogy egy ilyen ideális világ létrejötté nem valószínű. Jelenleg ezzel éppen ellenkező, de legalábbis ellentmondásos tendenciák tapasztalhatók.

Egy másik megközelítésben *De Grauwe (2016)* szerint a globalizáció két okból is közelíti a határait. Az egyik a *környezettel* kapcsolatos. A globalizáció által lehetővé tett specializáció (és a vámtarifacsökkentések) következménye az értékláncok meghosszabbodása. Ennek nyomán az árukat sok ország között szállítják, mielőtt megkapják azokat a végső felhasználók. Az ehhez kapcsolódó környezeti költségeket nem tartalmazza a piaci ár. A piacok nem megfelelő működése miatt a globalizáció végső soron a *környezetet károsító árutermelést ösztönzi*, ami a fenntarthatóság környezeti dimenziójához kapcsolódik, és természetesen szűkíti a jövőbeli generációk mozgásterét.

Logikus lépésnek tekinthetők azok a vállalati törekvések, amelyek az értékláncokban fellépett ellátási zavarokra válaszként ezeknek az utaknak a lerövidítését (földrajzi szempontból közelebbi piacokra telepítését, ami a globalizációt gyengíti, viszont a regionalizációt erősíti), illetve hazai termeléssel történő kiváltását próbálják elérni. Ez utóbbi foglalkoztatási és ellátásbiztonsági szempontból is jelentőséggel bír.

⁵ Az Adijedj Bakas holland trendfigyelő által 2005-ben alkotott szó a globalizációval szembeni reakciót írja le (*The Economist 2019: 17*).

Ebből a szempontból nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kommunikációs technológiák és a szállítási és logisztikai eszközök tranzakciós költségeket csökkentő fejlődése ellenére a földrajz (a fizikai mellett beleértve a kulturális távolságot és a szállítási időt és költséget) még mindig számít a nemzetközi gazdasági kapcsolatok földrajzi szerkezetének alakításában. A *globalizáció és a regionalizáció* a nemzetközi kereskedelem földrajzi irányát írja le, a kettő közötti (adott régióon belüli és azon kívüli, azaz globális) arány folyamatosan változik. O’Niel (2022) szerint a koronavírus-járvány után a legtöbb ország külkereskedelmének földrajzi szerkezete regionális irányba tolódott el, azaz gyengült a globalizáció. O’Niel (2022) egyébként azt állítja, hogy a globális nem más, mint mítosz. Nagyszámú adatra támaszkodva mutatta ki, hogy a valóság a regionalizációhoz áll közelebb.

Legge–Lukaszuk (2021) szerint viszont a regionalizmus erősödésének az oka az úgynevezett új export megjelenése volt. Olyan, minimum egymillió dollár értékű áruk áramlásáról van szó, amelyeket korábban nem forgalmaztak kereskedelmi méretekben (kereskedelemteremtés). A helyben kiaknázható megújuló energia terjedése is a regionalitás irányába mutat. Nem várható változás viszont a *globális termelő és szolgáltató iparágak* (információs és kommunikációs technológiák, gyógyszeripar stb.) körében, ahol a műszaki fejlesztési költségek akkor térülnek meg, ha a termékek értékesítése világ-méretekben történik.

A környezet károsítására utalnak más tényezők is. Oroszország Ukrajna elleni háborúja nagymértékben terheli meg a környezetet. Az EU orosz energiahordozóktól való függetlenedésének, illetve az energiahordozók magas világgiazi ára adott válasznak a diszfunkcionális következménye lehet a környezetet szennyező szénhez, egyes országokban a fához történő visszatérés. Ez nem segíti a karbonsemlegességet, éppen ellenkezőleg, a zöld gazdaságba való átmenet, a zero nettó kibocsátás teljesíthetősége – legalábbis rövid- és középtávon – megkérdőjeleződik. Mindez azonban nem hozható közvetlen kapcsolatba a globalizáció De Grauwe (2016) által definiált fenntarthatóságával. Egyébként az elektromos járművek gyártásához szükséges akkumulátorok előállításának is súlyos környezeti hatásai vannak, amelyek viszont összefüggenek a globalizációval.

De Grauwe (2016) szerint a globalizáció másik korlátját az *előnyök és hátrányok egyenlőtlen elosztása* képezi, többnyire a fejlett országokban csökken a foglalkoztatás és/vagy a bér, azaz a fejlődés minőségi komponense (jól-lét) is romlik (utalás a fenntarthatóság minőségi felfogására). Ennek következtében fellazul a szabad kereskedelem és a globalizáció előnyeire vonatkozó társadalmi konszenzus ezekben az országokban. Ennek ellensúlyozására védelmi mechanizmusokra és az újraelosztó politikák erősítésére van szükség. De Grauwe (2016) következtetése szerint a globalizáció kibontakozását addig érdemes tolerálni, ameddig a szabadkereskedelmi egyezmények által előidézett környezeti költségek ellenőrzés alatt tarthatók, valamint a folyamat vesztesei kompenzációban részesülnek (a fenntarthatóság környezeti és társadalmi dimenziója).

Ez a vélemény két szempontból is összhangban van Constanza–Patten (1995) fenntarthatóságra vonatkozó meghatározásával. Egyrészt a globalizáció nem létezik megszakadás vagy visszaesés nélkül, másrészt megjelennek benne a bizonytalanságot és kockázatokat mérséklő szakpolitikai javaslatok.

A fenntarthatóság értelmezését gazdagítja James (2021), aki szerint az elmúlt két évszázad tapasztalatai alapján a kereskedelmet és a globalizációt a kormányok és az emberek *válságokra adott válaszai* alakították, azaz reflektáltak a változásokra. Történelmi

példákon mutatta be, hogy sok válság nem gyengébb, hanem erőteljesebb globalizációt eredményezett. A gazdasági trendekben bekövetkezett törések új globális kapcsolókat teremtettek és gyorsítottak. Ezt várja a szerző a koronavírus-járvány által előidézett recesszió után is. Érvelése szerint az automatizáció és a mesterséges intelligencia szélesebb körű alkalmazása révén lehetővé válik sok mechanikusan ismétlődő és veszélyes tevékenység gépekkel történő elvégzése alacsony bérű munkások helyett. A telemedicina és az adatvezérelt közegészségügy gyorsabb és pontosabban célzott gyógyászati beavatkozásokat tesz lehetővé. Igen nagyra tartja az olcsó és megbízható termékek iránti globális keresletet, beleértve az orvosi eszközöket, a félvezetőket és a ritka fémeket, amelyeket nemzetközi méretekben kell előállítani és forgalmazni.

Hosszabb távon a globalizáció hajtóereje és hordozója lehet a GDP termelésében és a nemzetközi kereskedelemben mind nagyobb súllyal szereplő, dinamikus bővülő, meglehetően heterogén területet tartalmazó szolgáltató szektor, ezen belül is a jó-részt virtuálisan, online nyújtható nagyszámú egyéb kereskedelmi szolgáltatás (*Baldwin 2022a*). Ezeknek a szolgáltatásoknak a nemzetközi kereskedelme 1990 és 2000 között 11-szeresére nőtt, szemben az árukereskedelem 5-szörös emelkedésével. Ráadásul a szolgáltatások nyújtása alig függ kereskedelmi megállapodásoktól. Olyan tevékenységekről van szó, mint a könyvelés, az online segítségnyújtás, a kiadványszerkesztés, az IT-biztonság, a szoftverkészítés, a programozás, a pénzügyi elemzés, a jogi tanácsadás stb. Amíg a pénzügyi és számviteli szolgáltatásokra szigorú előírások érvényesülnek a legtöbb országban, addig alig vannak ilyenek a felsorolt támogató tevékenységeket végzők kvalifikációjára (*Baldwin 2022*). A globalizációt táplálja továbbá a termelés és a szolgáltatások egyre erősödő integrálódása, a közöttük lévő határok elmosódása, az utóbbiak túlsúlyának növekedése mellett.⁶

Bár az ebben a tanulmányban alapul vett meghatározás szerint a globalizáció fenntarthatósága teljes biztonsággal csak utólag állapítható meg, az elemzett előmozdító és ellenható tényezők és hajtóerők eredője alapján összességében a globalizáció hosszú távú fenntarthatósága valószínűsíthető, de a korábitól eltérő jellemzőkkel.

Összefoglalás, következtetések

Történelmi visszatekintésben a globalizáció intenzitása és arculata az azt alakító hajtóerők és tényezők hatására folyamatosan változik. Nem egyenes vonalú, hanem ciklikus folyamatról van szó, fellendülő és gyorsuló, illetve csökkenő és lassuló periódusokkal, eltérő frekvencia és amplitúdó mellett. A folyamat irányát, sebességét és jellemzőit hosszabb távon ható tényezők határozzák meg. A legutóbbi fejleményeket tekintve a koronavírus-járvány és Oroszország Ukrajna elleni háborúja felgyorsította a korábban megindult trendek kibontakozását és kiteljesedését. Általánosítva: a globalizáció dinamikáját jellemzi, hogy más jelenségekhez hasonlóan a válságok és különféle keresleti és kínálati sokkok által kiváltott megrázkódtatások egyrészt visszafogják a folyamatot, másrészt viszont megteremtik a továbblépés feltételeit. Mindennek vannak lassan érlelődő előzményei, ami bizonyos tartós trendek kontinuitására utal.

Ami az irányt illeti, bár sok érvelés lehet felsorakoztatni a deglobalizáció mellett, az utóbbi időszak fejleményei hatására a globalizáció nem fordult vissza, hanem üteme középtávon lassult, és jellemzői átalakultak. A *globalizáció legfőbb hajtóereje és hordozója*

⁶ Az Apple például termelő vagy szolgáltató vállalat? Mindkettő!

valószínűsíthetően többek között az automatizáció és a mesterséges intelligencia növekvő mértékű alkalmazása, valamint a virtuális tevékenységeket magába foglaló szolgáltató szektor térnyerése lesz. A hosszú távú trend nagyfokú *kontinuitásra* enged következtetni. *Határait* és ettől elválaszthatatlanul *fenntarthatóságát* közép és hosszú távon a természeti környezetre, valamint az előnyök és hátrányok elosztására gyakorolt hatásai, a vesztesek kompenzációjára fordított források jelölik ki.

A tanulmány egyik következtetése szerint a globalizáció a hajtóerők függvényében elvileg hosszú távon (öt éven túl) fenntartható, de természetesen nem a jelenlegi formájában és jellemzői mellett. Ezt a hosszú távú trendet ugyanakkor nagyszámú más tényező befolyásolja, amelyek egy része gyengíti azt.

Oroszország Ukrajna elleni háborúja befejezésének időpontja jelenleg nem prognosztizálható. A kimenetel gyökeresen új feltételeket fog teremteni a globalizáció szempontjából, és trendfordító változásokat sem lehet kizárni. A háború előtti időszak globális környezetéhez való visszatérés (alacsony nyers- és fűtőanyagárak, ezzel összefüggésben alacsony infláció, világkereskedelmi liberalizáció stb.) nem valószínű, az inflációs környezet tartós fennmaradásával indokolt számolni, mert a korábban olcsó termelési tényezők (munkaerő, tőke, alapanyagok, energia stb.) mindegyike megdrágult.

A leglényegesebb új fejlemény a *gazdasági hatékonyság és a biztonság* egymáshoz való viszonyának korábban megindult, a koronavírus-járvány és az Ukrajna elleni orosz háború hatására felgyorsult átalakulása, a biztonság előtérbe kerülése a gazdasági hatékonysággal szemben. Ettől elválaszthatatlan a pénzügyi, a monetáris, a kereskedelmi, a technológiai stb. kapcsolatok politikai nyomásgyakorlás, geopolitikai és hatalmi célok érdekében történő bevetése, ami a globális gazdaság fokozódó átpolitizálódását eredményezi.

Mindennek következtében a *globalizáció új típusa* körvonalazódik, amelynek közép-pontjában a hatékonyság helyett a biztonság áll. A kapcsolatok politikai motiváltsága, a katonai erő bevetése, a magántulajdon szentségének és az államok területi integritásának megkérdőjelezése, a protekcionizmus erősödése, a regionális kereskedelmi megállapodások terjedése és a nemzetközi árukereskedelem fokozódó regionalizálódása a szabály alapú globális gazdaság fellazulását és fragmentálódását erősíti, általános értelemben a világgazdasági integrációt visszafogja, és okozott bizonytalanságot visz a nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatokba, ami a rendszer stabilitását gyengíti. Ez kizárólag gazdasági szempontból *szuboptimális következmény*, világméretben az erőforrások optimálisnál alacsonyabb hatékonyságú elosztását és felhasználását teszi lehetővé. Ez a szélesen értelmezett biztonság ára, a nyugati értékek megőrzését is beleértve. Ehhez kapcsolódik a katonai kiadások rövid és közép távon világméretben valószínűsíthető növekedése, ami erőforrásokat von el más területektől, legfőképpen a klímaváltozás következményeinek kezelésétől. Oroszország Ukrajna elleni háborúja élezi a feszültséget a nemzetközi együttműködésben, fokozza a készletést az országok közötti konfliktusok katonai erővel történő rendezése iránt. Amellett, hogy önmagában is nagymértékben megterheli a környezetet, eltereli a figyelmet a klímaváltozás kezeléséről.

A biztonság és a hatékonyság közötti választás úgy módosítja a verseny és az együttműködés közötti arányt, hogy a szembenálló nagyhatalmak egymás katonai potenciáljának erősítése nélkül profitáljanak a bilaterális gazdasági kapcsolatokból. A biztonság és a hatékonyság közötti új egyensúly, a biztonsági szempontok felülkerekedése nyomán a legtöbb ország külkereskedelmének földrajzi szerkezete várhatóan regionális irányba tolódik el. A korábban kitelepített tevékenységek legfeljebb részben térnek vissza

az anyaországba (reshoring), így a globális értékláncok nem szűnnek meg, hanem rövidülnek, a vállalatok egy helyett több beszállítóra támaszkodnak, lehetőleg több országból, ami ugyancsak hozzájárul a világgazdaság fragmentálódásának fokozódásához. A globális értékláncok megkettőzésének költsége a globális GDP 2 százaléka lenne. A regionalizálódás irányba hat a klímaváltozás következményeinek a kezelése és a megújuló energia terjedése.

Az utóbbi időszak fejleményei arra utalnak, hogy globalizáció által létrejött kölcsönös gazdasági függőségi viszonyok nem garantálnak automatikusan békés politikai kapcsolatokat. A változás a kereskedelem révén (Wandel durch Handel) német koncepció és stratégia nem igazolódott. Kérdéses az is, hogy a szankciók, a gazdasági nyomásgyakorlás alkalmas-e a kitűzött politikai célok (vagy bármilyen politikai cél, például politikai rendszerek megdöntése, vagy egy háborús konfliktus lezárása) elérésére. Az eddigi tapasztalatok alapján valószínűleg nem, hatásaik közvetett módon, hosszabb távon érvényesülnek.

A tanulmány tudományosan újszerű eleme a globalizáció dinamikájának és hajtóerőinek új megközelítésben való bemutatása, valamint fenntarthatóságának értelmezése. Gyakorlati hasznosíthatósága az egyes országok külgazdaságpolitikai mozgásterének meghatározásához kötődik. Korlátja – részben a terjedelemből adódóan – a kvantifikálás hiánya. Ebből következik a további kutatási irány: a tanulmány megállapításainak és következtetéseinek a statisztikai adatokra támaszkodva a tényekkel történő szembesítése és pontosítása.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az MTA-BGE Makrogazdasági fenntarthatóság kutatócsoport keretében, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Támogatott Kutatócsoportok Irodájának támogatásával készült. Losoncz Miklós a kutatócsoport vezetője.

IRODALOM

- AL-RODHAN, N. R. F. & STOUDEMANN, G. (2006) Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition. Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security. Geneva Centre for Security Policy, June 19. <https://www.scribd.com/doc/56147025/Definitions-of-Globalization-A-Comprehensive-Overview-and-a-Proposed-Definition> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- BALDWIN, R. (2022a) Globotics and macroeconomics: Globalisation and automation of the service sector. Challenges for monetary policy in a rapidly changing world. *ECB Forum on Central Banking*. European Central Bank, 27–29 June. https://www.ecb.europa.eu/pub/conferences/ecbforum/shared/pdf/2022/Baldwin_paper.pdf [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- BALDWIN, R. (2022b) The peak globalisation myth: Part 1. *Centre for Economic Policy Research*, 31 August. <https://cepr.org/voxeu/columns/peak-globalisation-myth-part-1> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- CONSTANZA, R. – PATTEN, B. C. (1995) Defining and predicting sustainability. *Ecological Economics*, Vol. 15. No. 3. pp. 193–196. [https://doi.org/10.1016/0921-8009\(95\)00048-8](https://doi.org/10.1016/0921-8009(95)00048-8) [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- DE GRAUWE, P. (2016) How far should we push globalization? *CEPS Commentary*, 4 November. <https://www.ceps.eu/ceps-publications/how-far-should-we-push-globalisation/>
- FAZAL, T. M. (2022) The Return of the Conquest? Why the Future of Global Order Hinges on Ukraine. *Foreign Affairs*, Vol. 101. No. 3. (May/June) pp. 20–27. <https://www.>

- foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-06/ukraine-russia-war-return-conquest [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- FOROZHAR, R. (2022) A deglobalising world will be an inflationary one. *Financial Times*, szeptember 5. <https://www.ft.com/content/6f7ea222-f21c-4879-8787-5188b93c129c> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- IMF (2022) *World Economic Outlook Update: Gloomy and More Uncertain*. July. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/07/26/world-economic-outlook-update-july-2022> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- JAMES, H. (2021) Globalization's Coming Golden Age. Why Crisis ends in Connection. *Foreign Affairs*, Vol. 100. No. 3. (May/June) pp. 10–19. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-20/globalizations-coming-golden-age> [Letöltve: 2022. 08. 03.]
- JAMES, H. (2022) Inflation may pave the way to a new era of globalisation. *Financial Times*, április 4. <https://www.ft.com/content/5c8fe679-c6ba-4948-97d4-fb0baf90de6> [Letöltve: 2022. 08. 04.]
- JÓNAP, R. (2022) Dollárszűke világháború. Május 24. CONCORDEblog, <https://concordeblog.hu/2022/05/24/dollarszuke-vilaghaboru/> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- KUMAGAI, S., HAYAKAWA, K., GOKAN, T., IKUMO, I., KEOLA, S. & TSUBOTA, K. (2022) Impact of Economic Sanctions against Russia on the Global Economy Using the IDE-GSM. *IDE Policy Brief*, No. 158. April 7. <https://www.ide.go.jp/library/Japanese/Publish/Reports/AjikenPolicyBrief/pdf/158.pdf> [Letöltve: 2022. 08. 01.]
- LEGGÉ, S., LUKASZUK, P. (2021) Regionalization vs globalization: What is the future direction of trade? *World Economic Forum*, 15 July. <https://www.weforum.org/agenda/2021/07/regionalization-globalization-future-direction-trade/> [Letöltve: 2022. 08. 08.]
- O'NEIL, S. K. (2022) The Myth of the Global. Why Regional Ties Win the Day. *Foreign Affairs*, Vol. 101. No. 4. pp. 158–169. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2022-06-21/myth-global-regional-ties-win> [Letöltve: 2022. 08. 06.]
- PASSARIS, C. E. (2006) The Business of Globalization and the Globalization of Business. *Journal of Comparative International Management*, Vol. 9. No. 1. <https://journals.lib.unb.ca/index.php/JCIM/article/view/5666/6671> [Letöltve: 2022. 08. 07.]
- RODRIG, D. (2018) Populism and the economics of globalisation. *Journal of International Business Policy*, Vol. 1. Nos 1–2. (June) pp.12–33. <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>
- SHANGQUAN, G. (2000) Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention. CDP Background Paper No. 1, ST/ESA/2000/CDP/1 Economic and Social Affairs. <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/CDP-bp-2000-1.pdf> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- The Economist* (2019) The global list. Globalisation has faltered and is now being reshaped. Január 26. pp. 19–20. <https://www.economist.com/briefing/2019/01/24/globalisation-has-faltered> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- The Economist* (2022) Reinventing globalisation. Június 18. p. 9. <https://www.economist.com/leaders/2022/06/16/the-tricky-restructuring-of-global-supply-chains> [Letöltve: 2022. 08. 02.]
- The World Commission on Environment and Development* (1987) *Our Common Future*, Oxford University Press. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> [Letöltve: 2022. 08. 01.]

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)